

1.1.3 Převody jednotek

Předpoklady: 1102

Pomůcky:

Pedagogická poznámka: Občas se převádění jednotek pojímá jako exhibice mířící do co největších mocnin. Snažím se takovému přístupu vyhnout. Nejde o základ fyziky, žáci mají dost problémů i s jednoduššími příklady, proto se učíme pouze to, co přijde na řadu v následujícím půlroku.

Hodnoty veličin se často neudávají v základních jednotkách, ale v jejich násobcích (v tabulce z minulé hodiny) $\Rightarrow$ před dosazením do vztahů je většinou nutné převádět do základních jednotek.

Dodatek: Existuje mnoho fyzikálních vztahů, do kterých je možné dosazovat u některých veličin i nepřevedené hodnoty, ale převádění je sázka na jistotu. Pokud nepřevádíme, musíme dobře vědět, co děláme.

Díky mocninám deseti je převádění v soustavě SI jednoduché.

$$0,2 \text{ mm} = 0,2 \cdot 0,001 \text{ m} = 0,0002 \text{ m}$$

$$3,1 \text{ km} = 3,1 \cdot 1000 \text{ m} = 3100 \text{ m}$$

$$25700 \text{ m} = 25700 \cdot 0,001 \text{ km} = 25,7 \text{ km}$$

Jednotku, ze které převádíme, nahradíme násobkem jednotku, na kterou chceme převést, a vynásobíme původní hodnotu mocninou deseti.

Ke správnému převodu potřebujeme pouze dvě věci:

- pamatovat si význam předpony (napsat správný násobek),
- umět násobit mocninami deseti (správně posunout desetinou čárku).

Častou chybou je převádění "obrácený směrem" $\Rightarrow$ před převodem bychom měli mít představu, zda se hodnota zvětší nebo zmenší.

Př. 1: Převeď na základní jednotku. Před převodem odhadni, zda se hodnota zvětší nebo zmenší.

a) 12 mm	b) 0,7 km	c) 250 μ A	d) 0,025 GJ
e) 720 km	f) 0,03 mW	g) 450 nm	h) 2200 MW

a) Metrů bude méně než milimetrů. $12 \text{ mm} = 12 \cdot 0,001 \text{ m} = 0,012 \text{ m}$

b) Metrů bude více než kilometrů. $0,7 \text{ km} = 0,7 \cdot 1000 \text{ m} = 700 \text{ m}$

c) Hodnota se zmenší. $250 \mu\text{A} = 250 \cdot 0,0000001 \text{ A} = 0,00025 \text{ A}$

d) Hodnota se zvětší. $0,025 \text{ GJ} = 0,025 \cdot 1000000000 \text{ J} = 25000000 \text{ J}$

e) Hodnota se zvětší. $720 \text{ km} = 720 \cdot 1000 \text{ m} = 720000 \text{ m}$

f) Hodnota se zmenší. $0,03 \text{ mW} = 0,03 \cdot 0,001 \text{ W} = 0,00003 \text{ W}$

g) Hodnota se zmenší. $450 \text{ nm} = 450 \cdot 0,000000001 \text{ m} = 0,00000045 \text{ m}$

h) Hodnota se zvětší. $2200 \text{ MW} = 2200 \cdot 1000000 \text{ W} = 2200000000 \text{ W}$

Pedagogická poznámka: U všech příkladů na převádění platí, že není dobré studentům nutit vlastní postupy na převádění, pokud mají funkční vlastní metodu, se kterou jsou spokojeni. O funkčnosti se rozhodne jejich používáním. Teprve pokud jejich metoda selhává, je třeba jim poskytnou jinou.

Př. 2: Převed' na základní jednotku.

- a) 0,02 dm   b) 15 dkg   c) 1050 hPa   d) 15000 cm

- a) $0,02 \text{ dm} = 0,02 \cdot 0,1 \text{ m} = 0,002 \text{ m}$
b) $15 \text{ dkg} = 15 \cdot 10 \text{ g} = 150 \text{ g} = 150 \cdot 0,001 \text{ kg} = 0,15 \text{ kg}$
c) $1050 \text{ hPa} = 1050 \cdot 100 \text{ Pa} = 105000 \text{ Pa}$
d) $15000 \text{ cm} = 15000 \cdot 0,01 \text{ m} = 150 \text{ m}$

Př. 3: Převed' ze základní jednotky na jednotku v závorce.

- a) 1500 m[km]   b) 0,025 A[μ A]   c) 0,2 N[kN]
d) 0,0000045 m[nm]   e) 450000 J[GJ]   f) 0,0022 F[nF]

- a) $1500 \text{ m[km]} = 1500 \cdot 0,001 \text{ km} = 1,5 \text{ km}$
b) $0,025 \text{ A[}\mu\text{A]} = 0,025 \cdot 1000000 \mu\text{A} = 25000 \mu\text{A}$
c) $0,2 \text{ N[kN]} = 0,2 \cdot 0,001 \text{ kN} = 0,0002 \text{ kN}$
d) $0,0000045 \text{ m[nm]} = 0,0000045 \cdot 1000000000 \text{ nm} = 4500 \text{ nm}$
e) $450000 \text{ J[GJ]} = 450000 \cdot 0,000000001 \text{ GJ} = 0,00045 \text{ GJ}$
f) $0,0022 \text{ F[nF]} = 0,0022 \cdot 1000000000 \text{ nF} = 2200000 \text{ nF}$

Př. 4: Převed' na jednotku v závorce.

- a) 120 mm[km]   b) 0,007 MJ[mJ]   c) 83000 nm[mm]

- a) $120 \text{ mm[km]} = 120 \cdot 0,001 \text{ m} = 0,12 \text{ m} = 0,12 \cdot 0,001 \text{ km} = 0,00012 \text{ km}$
b) $0,007 \text{ MJ[mJ]} = 0,007 \cdot 1000000 \text{ J} = 7000 \text{ J} = 7000 \cdot 1000 \text{ mJ} = 7000000 \text{ mJ}$
c) $83000 \text{ nm[mm]} = 83000 \cdot 0,000001 \text{ mm} = 0,083 \text{ mm}$

Složitější je převádění jednotek času, které se nepřevádějí pomocí mocnin desíti.
1 den = 24 hod, 1 hod = 60 min, 1 min = 60 s

Př. 5: Převed' na jednotku v závorce.

- a) 1 h[s]   b) 15 min[h]   c) 40 min[s]
d) 3000 s[min]   e) 900 s[h]   f) 3 dny[min]

- a) $1 \text{ h[s]} = 1 \cdot 60 \text{ min} = 1 \cdot 60 \cdot 60 \text{ s} = 3600 \text{ s}$
b) $15 \text{ min[h]} = 15 \cdot \frac{1}{60} \text{ h} = \frac{15}{60} \text{ h} = \frac{1}{4} \text{ h}$

- c) $40 \text{ min} [\text{s}] = 40 \cdot 60 \text{ s} = 2400 \text{ s}$
d) $3000 \text{ s} [\text{min}] = 3000 \cdot \frac{1}{60} \text{ min} = 50 \text{ min}$
e) $900 \text{ s} [\text{h}] = 900 \cdot \frac{1}{60} \text{ min} = 900 \cdot \frac{1}{60} \cdot \frac{1}{60} \text{ h} = \frac{1}{4} \text{ h}$
f) $3 \text{ dny} [\text{min}] = 3 \cdot 24 \text{ h} = 3 \cdot 24 \cdot 60 \text{ min} = 4320 \text{ min}$

Jednotky ostatních veličin se odvozují z jednotek základních.

Př. 6: Odvod' základní jednotku:

- a) plochy,   b) objemu,   c) hustoty.

a) plocha

Plocha se počítá jako součin dvou vzdáleností: $S = a \cdot b$

Dosadíme jednotky: $S = a \cdot b = 1 \text{ m} \cdot 1 \text{ m} = 1 \text{ m}^2$

$\Rightarrow$ Základní jednotkou plochy je 1 m^2 .

b) objem

Objem určujeme jako třetí mocninu vzdálenosti: $V = abc$

Dosadíme jednotky: $V = abc = 1 \text{ m} \cdot 1 \text{ m} \cdot 1 \text{ m} = 1 \text{ m}^3$

$\Rightarrow$ Základní jednotkou objemu je 1 m^3 .

c) hustota

Hustotu určujeme podle vzorce: $\rho = \frac{m}{V}$

Dosadíme jednotky: $\rho = \frac{m}{V} = \frac{1 \text{ kg}}{1 \text{ m}^3} = 1 \text{ kg/m}^3$

$\Rightarrow$ Základní jednotkou hustoty je 1 kg/m^3 .

Kromě jednotky můžeme ze vztahu odvodit i převodní koeficienty:

$$1 \text{ m}^2 [\text{cm}^2] = 1 \text{ m} \cdot 1 \text{ m} = 100 \text{ cm} \cdot 100 \text{ cm} = 10000 \text{ cm}^2$$

$\Rightarrow$

- Při převodu plošných jednotek posouváme desetinnou čárku o dvojnásobný počet míst.
- Při převodu objemových jednotek posouváme desetinnou čárku o trojnásobný počet míst.

Další jednotky plochy a objemu:

- ar: $1 \text{ a} = 100 \text{ m}^2$ (čtverec 10 m x 10 m);
- hektar: $1 \text{ ha} = 10000 \text{ m}^2$ (čtverec 100 m x 100 m);
- litr: $1 \text{ l} = 1 \text{ dm}^3$.

Př. 7: Převeď na jednotky v závorce.

a) $15 \text{ m}^2 [\text{dm}^2]$

b) $130000 \text{ m}^2 [\text{ha}]$

c) $2000 \text{ mm}^3 [\text{m}^3]$

d) $150 \text{ l} [\text{m}^3]$

e) $0,003 \text{ hl} [\text{m}^3]$

f) $15 \text{ a} [\text{m}^2]$

a) $15 \text{ m}^2 [\text{dm}^2] = 15 \cdot 100 \text{ dm}^2 = 1500 \text{ dm}^2$

b) $130000 \text{ m}^2 [\text{ha}] = 130000 \cdot 0,0001 \text{ ha} = 13 \text{ ha}$

c) $2000 \text{ mm}^3 [\text{m}^3] = 2000 \cdot 0,000000001 \text{ m}^3 = 0,000002 \text{ m}^3$

d) $150 \text{ l} [\text{m}^3] = 150 \text{ dm}^3 = 150 \cdot 0,001 \text{ m}^3 = 0,15 \text{ m}^3$

e) $0,003 \text{ hl} [\text{m}^3] = 0,003 \cdot 1001 = 0,31 = 0,3 \text{ dm}^3 = 0,3 \cdot 0,001 \text{ m}^3 = 0,0003 \text{ m}^3$

f) $15 \text{ a} [\text{m}^2] = 15 \cdot 100 \text{ m}^2 = 1500 \text{ m}^2$

Poměrně snadno si můžeme odvodit převodové vztahy i pro složitější jednotky. Například:

- základní jednotka rychlosti - m/s ;
- často používaná jednotka rychlosti – km/h.

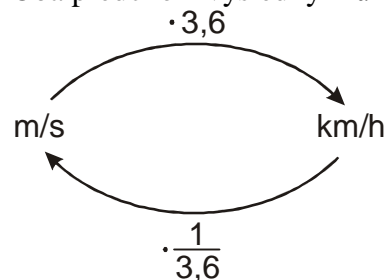
Jak převedeme z m/s na km/h?

$$1 \text{ m/s} = \frac{1 \text{ m}}{1 \text{ s}} = \frac{\frac{1}{1000} \text{ km}}{\frac{1}{3600} \text{ h}} = \frac{36}{10} \text{ km/h} = 3,6 \text{ km/h}$$

Př. 8: Odvoď koeficient pro převod rychlosti z km/h na m/s.

$$1 \text{ km/h} = \frac{1 \text{ km}}{1 \text{ h}} = \frac{1000 \text{ m}}{3600 \text{ s}} = \frac{1}{3,6} \text{ m/s}$$

Oba předchozí výsledky můžeme zapsat do schématu:

Na tomto místě je vhodné něco připomenout k procesu zapamatování. Lidská paměť není příliš stavěná na zapamatování čísel. Převody mezi km/h a m/s si můžeme pamatovat na několika úrovních.

- Zpočátku budeme převádět jednotky rychlosti často a budeme si pamatovat schéma včetně šipek.
- Po určité době si zřejmě budeme stále pamatovat číslo 3,6 ale nebudeme si jistí, kdy s ním násobit a kdy dělit. V takové situaci nám pomůže, když si uvědomíme „čeho je víc“ (vždy km/h).
- V případě, že zapomeneme i převodní číslo, nezbyvá než se vrátit na začátek a převod si opět odvodit. Nečíselné pravidlo („převod složené jednotky odvodíme dosazením převodů jednotek, ze kterých je složena“) je přesně to, co mozku vyhovuje nejvíce.

Převodní vztahy pro složené jednotky získáme tím, že převedeme postupně jednotlivé jednotky, ze kterých je jednotka složena.

Př. 9: Odvod' koeficienty pro převody jednotek.

a) $\text{km/h}[\text{km/s}]$

b) $\text{kg/m}^3[\text{g/cm}^3]$

c) $\text{N/m}^2[\text{N/cm}^2]$

a) $1\text{km/h} = \frac{1\text{km}}{1\text{h}} = \frac{1\text{km}}{3600\text{s}} = \frac{1}{3600}\text{km/s}$

b) $\text{kg/m}^3 = \frac{1\text{kg}}{1\text{m}^3} = \frac{1000\text{g}}{1000000\text{cm}^3} = \frac{1}{1000}\text{g/cm}^3$

c) $\text{N/m}^2 = \frac{1\text{N}}{1\text{m}^2} = \frac{1\text{N}}{10000\text{cm}^2} = \frac{1}{10000}\text{N/cm}^2$

Pedagogická poznámka: Převody v exponenciálním tvaru jsem uvedeny spíše ze setrvačnosti. Většina žáků má s exponenciálním tvarem problémy, které je lepší řešit až ve chvíli, kdy bude exponenciální tvar opravdu třeba (gravitační zákon) a látka je probrána v matematice.

Pokud umíme používat exponenciální tvar čísla, jsou převody snazší.

$$2,1 \cdot 10^2 \mu\text{m} = 2,1 \cdot 10^2 \cdot 10^{-6} \text{m} = 2,1 \cdot 10^{-4} \text{m}$$

$$1,4 \cdot 10^{-5} \text{Tm} = 1,4 \cdot 10^{-5} \cdot 10^{12} \text{m} = 1,4 \cdot 10^7 \text{m}$$

⇒ Při převádění v exponenciálním tvaru pouze měníme exponent u desítkové mocniny.

Př. 10: Zapiš v exponenciálním tvaru.

a) 12000 m

b) 0,02 W

c) 105000 Pa

d) 0,000022 A

a) $12000 \text{m} = 1,2 \cdot 10^4 \text{m}$

b) $0,02 \text{W} = 2 \cdot 10^{-2} \text{W}$

c) $105000 \text{Pa} = 1,05 \cdot 10^5 \text{Pa}$

d) $0,000022 \text{A} = 2,2 \cdot 10^{-5} \text{A}$

Př. 11: Převed' na jednotku v závorce pomocí exponenciálního tvaru.

a) 120 mm [km]

b) 0,007 MJ [mJ]

c) 83000 nm [mm]

a) $120 \text{mm}[\text{km}] = 1,2 \cdot 10^2 \text{mm} = 1,2 \cdot 10^2 \cdot 10^6 \text{km} = 1,2 \cdot 10^{-4} \text{km}$

b) $0,007 \text{MJ}[\text{mJ}] = 7 \cdot 10^{-3} \text{MJ} = 7 \cdot 10^{-3} \cdot 10^9 \text{mJ} = 7 \cdot 10^6 \text{mJ}$

c) $83000 \text{nm}[\text{mm}] = 8,3 \cdot 10^4 \text{nm} = 8,3 \cdot 10^4 \cdot 10^{-6} \text{mm} = 8,3 \cdot 10^{-2} \text{mm}$

Pedagogická poznámka: Pokud zbude čas, žáci samostatně převádějí příklady ze sbírky.

Shrnutí: Převádění složených jednotek provádíme převedením jednotek, ze kterých se složená jednotka skládá.